

УДК 002.2-047.44(477)

Оксана Сандул,
молодший науковий співробітник
відділу наукового формування національних
реферативних ресурсів НБУВ

Наукові публікації з питань друку, представлені у РБД "Україніка наукова"

Проаналізовано наукові джерела з питань друку за 2005—2014 рр., відображені в національних реферативних ресурсах. Розкрито особливості їхнього видового розподілу, тематичного змісту та динаміки надходження. Виявлено пріоритетні напрями розвитку дослідницької роботи в цій сфері. Придільно увагу можливостям і перевагам використання реферативних баз даних під час проведення бібліометричних досліджень. Подано інформацію про вітчизняні періодичні та продовжувані видання, відображені в реферативних ресурсах НБУВ, які найактивніше висвітлюють проблеми розвитку друкарства, видавничої діяльності, преси, книговидання та розповсюдження друкованої продукції.

Ключові слова: друк, видавнича справа, преса, книговидання, інформаційні ресурси, бібліометричний аналіз, наукові публікації, реферативна база даних "Україніка наукова".

Актуальність дослідження. Одним із важливих чинників, що характеризує культурний рівень нації, є друкарська й видавнича справа. За тривалий і складний період еволюції практично не змінилася сутність процесу творення друкованого продукту. Серцевину його становлять взаємно обумовлені дії, пов'язані з написанням, структурним, логічним, смисловим, фактологічним, мовним удосконаленням, відповідним художнім оформленням, друкуванням та донесенням до споживача. Це аспекти редакторських, художньо-оформлювальних, виробничо-поліграфічних, економічних та маркетингових функцій [7].

Масштабна інформатизація людської діяльності сприяє суспільному розвитку, процесам оперативного поширення даних, взаємної інтеграції виробництва, науки, культури й освіти. Українське книговидання є невід'ємною частиною інформаційної сфери та, незважаючи на складність і суперечливість історії, відіграє важливу роль у самоусвідомленні та відродженні нації, формуванні культури й духовності [6].

Належне розуміння особливостей певного сегменту галузевого документного потоку України, його суспільної ролі, можливе лише за умови здійснення систематичних поліаспектних досліджень видань, що його формують. Найоптимальніші результати уможливило застосування бібліометричних методів, оскільки вони дають змогу виявити об'єктивний стан випуску літератури у визначений період, допомагають розкрити закономірності розвитку та визначити на цій основі напрями вдосконалення видавничої діяльності [1; 9].

М. Костенко у статті "Бібліометричний аналіз потоку книг як напрям книгознавчих досліджень (на прикладі художньої літератури 2005—2006 рр.)" акцентує увагу на тому, що дослідження стану та тенденцій сучасного книжкового ринку в Україні доцільно базувати на широкому застосуванні методів бібліометричного аналізу, потенціал яких у вітчизняних книгознавчих розвідках не вичерпано. З огляду на умови та рівень розвитку сучасної художньої літератури в Україні саме цей напрям надає можливість виявити внутрішню структуру потоку творів і є найперспективнішим у галузі книгознавчих досліджень [5].

Вагомий внесок у розробку сучасної теорії та практики бібліометрії зробили вітчизняні вчені Б. Кияк, Л. Костенко, І. Матяш, О. Кобелев, Р. Чиженкова. Ряд науковців наголошує на доцільності використання в бібліометрії методів кількісного аналізу вторинних джерел інформації, серед яких найрозповсюдженішим є реферат. Його цінність обумовлена такими властивостями: найбільша інформативність у розкритті змісту першоджерела; зручність для тривалого зберігання у фондах довідково-інформаційних служб та інформаційно-пошукових систем; можливість за потреби замінити першоджерело (коли необхідна користувачеві інформація торкається не основної теми роботи, а суміжних питань або первинний документ недоступний) [3]. Зокрема, за допомогою реферативних баз даних (РБД) інформація може бути організована в зручному для пошуку й опрацювання вигляді.

Результати аналізу сучасного стану бібліометричних досліджень в Україні (за матеріалами РБД "Україніка наукова"), проведеного Н. Зайченко, свідчать про зростання кількості публікацій із зазначеної тематики за 2006—2009 рр. У них висвітлювалися можливості розширення галузевого спектра застосування бібліо- та наукометричних досліджень, використання зарубіжних реферативних і наукометричних баз даних (Scopus, Web of Science, Science Citation Index), які надавали змогу не лише реєструвати кількість публікацій, а й виявляти зв'язки між об'єктами, здійснювати їхню кореляцію та класифікацію. Використання РБД уможливило введення низки кількісних критеріїв для оцінювання стану науки загалом й окремих її галузей, а також внеску нашої держави в загальносвітовий прогрес [2].

Метою дослідження є вивчення інформаційних ресурсів з актуальних проблем розвитку друку, зокрема книговидання та преси, відображених у загальнодержавній реферативній базі даних "Україніка наукова" (і, відповідно, Українському реферативному журналі (УРЖ) "Джерело", що видається на її основі). Зауважимо, що РБД "Україніка наукова" і УРЖ "Джерело" належать до категорії національних ресурсів, оскільки формуються на основі обов'язкового примірника друку України, що надходить до На-

ціональної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ); у них вичерпно відображається практично весь потік авторефератів дисертацій, захищених в Україні, а також широко представлена вітчизняна наукова періодика, яка надає інформацію про найновіші розробки, дані та результати діяльності українських вчених.

Станом на 01.06.2015 р. загальна кількість записів у РБД "Україніка наукова" (започаткованій в 1998 р. НБУВ та Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) становила 558 941 джерело, з питань друку — 2777.

Об'єктом дослідження є масив наукових документів за 2005—2014 рр. Слід зазначити, що дані за 2013—2014 рр. не остаточні, оскільки публікації за ці, а також попередні роки ще надходять до НБУВ і поповнюють РБД "Україніка наукова".

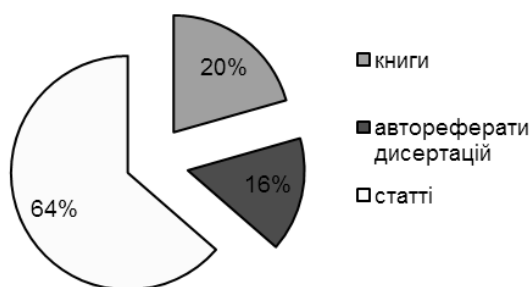
Таблиця

Динаміка поповнення загальнодержавної РБД "Україніка наукова" реферативними джерелами з питань друку за 2005—2014 рр.

Рік видання	Книги	Авто-реферати дисертацій	Статті з періодичних видань	Всього
2005	27	20	149	196
2006	35	20	156	211
2007	41	23	119	183
2008	50	34	101	185
2009	35	31	102	168
2010	41	19	80	140
2011	32	30	102	164
2012	40	26	89	155
2013	19	28	73	120
2014	8	21	43	72
Всього	328	252	1 014	1 594

Наведені дані свідчать про певні проблеми у розвитку досліджень із окресленої тематики, що, можливо, спричинено економічною кризою 2008—2009 рр. Зокрема, максимальна кількість досліджуваних джерел у РБД припадає на 2006 р. (211 назв), у 2010 р. кількість надходжень зменшилась майже на третину (140 назв), проте з 2011 р. темпи поповнення почали зростати. Зауважимо, що саме на 2010 р. припадає найменше дисертаційних досліджень з цієї тематики, про що свідчить кількість записів у РБД — 19 авторефератів дисертацій (мінімальне число за аналізований період). Хоча саме у кризові 2008 та 2009 рр. спостерігалася максимальна кількість захистів дисертаційних робіт (34 і 31 запис у РБД відповідно).

Видовий розподіл джерел з означеної теми виглядає так:

Діагр. Видовий розподіл наукових публікацій з питань друку за 2005—2014 рр., відображених у РБД "Україніка наукова" (станом на 01.06.2015)

Отже, основним видом документів, який забезпечує зростання кількості прореферованих наукових публікацій, є статті з періодичних та продовжуваних видань — 63% (1014 записів), другу позицію посідають книги — 21% (328 записів), найменший відсоток припадає на автореферати дисертацій — 16% (252 записи). До речі, видовий розподіл документів досліджуваної галузі дещо відрізняється від видового розподілу загального масиву наукових джерел бази (статті з періодичних та продовжуваних видань — 66%, автореферати дисертацій — 17,5%, книги — 16,5%).

Результати тематичного аналізу обраного масиву документів свідчать, що в 52,4% джерел розглядалися проблеми преси, 28,4% присвячено питанням видавничої справи, 15% — книгам та книгознавству і лише 3% — книжковій торгівлі та розповсюдженню друкованої продукції. Констатуємо, що в понад 68% дисертаційних досліджень цього періоду висвітлено питання преси, і тільки в 7% — книги та книгознавства. Зазначимо, що впродовж зазначених десяти років проведено лише чотири дисертаційні дослідження (1,6% загальної кількості), присвячених проблемам книжкової торгівлі та розповсюдження друкованої продукції.

У РБД "Україніка наукова" подано інформацію про понад 80 монографічних та 252 дисертаційні дослідження (з яких 27 — на здобуття ступеня доктора наук) із окресленої проблематики, опублікованих у 2005—2014 рр.

Учені цікавились питаннями книжкової комунікації, теорії та практики книжкового пам'яткознавства, динаміки розвитку інформаційних і аналітичних жанрів в українській пресі; проводили всебічне дослідження новітньої української дитячої книги як літературно-видавничого феномену, інтегрованого в реальний соціокультурний простір; аналізували теоретичні та методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки; вивчали особливості політичної цензури друкованих видань в УСРР—УРСР; досліджували маркетингові стратегії сучасних громадсько-політичних газет України; приділяли увагу національній пресі як суспільній домінанті інформаційного простору демократичної держави, а також українській військовій пресі ХХ—ХХІ ст.

Зокрема, в досліджуваний період вийшли друком монографічні дослідження О. Гальченко "Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні: історія, структура, опис", Н. Яблонівської "Етнічна преса Криму: історія та сучасність", З. Дмитровського "Телебачення у дзеркалі преси (за матеріалами українських газет кінця ХХ — початку ХХІ ст.)", М. Кіци "Патогенна реклама у друкованих газетах України".

Результати опрацювання наукових джерел, реферативно представлених у РБД "Україніка наукова", свідчать, що найактивніше здійснювали дослідження та видавничу діяльність у зазначеній сфері такі наукові установи: Українська академія друкарства, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Книжкова палата України ім. Івана Федорова, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка. Зокрема, фахівці Книжкової палати України проводили щорічний аналіз поточного стану українського книговидавництва за асортиментом видавничої продукції, її мовною та територіальною ознаками, результати якого оприлюднювали на сторінках часопису "Вісник Книжкової палати". За 2005—2014 рр. зафіксовано високу публікаційну активність таких вітчизняних вчених: С. Буряк, Г. Ковальчук, Б. Дурняк, О. Васильківська, Л. Сніцарчук, А. Мураховський, В. Сеньківський, В. Маркова, Е. Огар. Автори досліджували аспекти розвитку української книжкової

комунікації та преси, цікавились питаннями менеджменту видавничої справи за умов глобалізації, розробляли критерії композиційного оформлення книжкових видань.

На підставі моніторингу масиву наукових джерел із періодичних і продовжуваних видань (як основного виду документів, що забезпечує зростання кількості реферативних джерел у РБД "Україніка наукова"), констатуємо, що найчастіше проблеми розвитку друкарської галузі, видавничої діяльності, книгознавства та преси висвітлювали часописи: "Вісник Книжкової палати", "Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського", "Технологія і техніка друкарства", "Поліграфія і видавничі справи", "Збірник праць Науково-дослідного центру періодики", "Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів", "Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв", "Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка", "Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв", "Вісник Одеського національного університету" (серія "Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство"), "Вісник Львівського університету" (серії "Журналістика" і "Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології"), "Бібліотечний вісник", "Держава та регіони" (серія "Соціальні комунікації").

Автори публікацій досліджували нагальні проблеми галузі, можливості застосування новітніх технологій у реалізації видань та популяризації друкованого слова, особливості використання сучасних інтернет-технологій в оптимізації продажу продуктів видавничої діяльності; аналізували поліграфічні методи формування графічних засобів захисту документів, особливості ілюстративного оформлення сучасних мас-медіа; вивчали жанрові пріоритети української журнальної критики в контексті розвитку друкованих ЗМІ; розглядали специфіку об'єднання ресурсів наявних інформаційних систем для підтримання взаємодії співробітників видавничо-поліграфічної галузі.

Висновки. В епоху піднесення інформаційних технологій відбувається стрімкий розвиток новітніх засобів комунікації, але роль традиційної книги та друкованої преси в забезпеченні інтелектуальних і духовних потреб населення залишається незамінною. В сучасному світі книга не втратила освітнього, пізнавального та наукового значення. Друковане видання було і є джерелом знань та інформації, без нього неможливий прогрес суспільства [4].

Результати дослідження свідчать, що, попри певні проблеми, в період 2005—2014 рр. в Україні проведено значну кількість наукових досліджень у сфері друку, результати яких реферативно представлено в РБД "Україніка наукова". Найактивніше вітчизняні вчені досліджували питання розвитку преси та видавничої справи, менше уваги приділяли науковій розробці проблем книги та книгознавства. Найменшу кількість праць присвячено книжковій торгівлі та розповсюдженню друкованої продукції, хоча ця тематика є вкрай актуальною в контексті розвитку ринку вітчизняних видань.

Наразі задля максимально повного відображення результатів наукових розробок вітчизняних вчених реферативні служби НБУВ та ІПРІ проводять активну роботу із залучення нових редакцій і видавничих організацій до кооперативної взаємодії зі створення національних реферативних ресурсів (зокрема, в 2014 р. кількість періодичних видань, які реферують постатейно, збільшилася на 50 назв). Вважаємо за доцільне розглянути можливість щодо надання редакціями, у тому числі й журналу "Вісник Книжкової палати", матеріалів у електронному вигляді до служб реферування НБУВ та ІПРІ. Це забезпечить більш оперативне відображення в національних реферативних ресурсах, сприятиме

підвищенню інформаційного потенціалу досліджень, пропаганді галузевих академічних періодичних і продовжуваних видань, а також зростанню індексу цитування авторів.

Список використаної літератури

1. *Бережняк О.* Бібліометрія як метод аналізу стану книговидавництва / О. Бережняк // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — 2014. — Вип. 40. — С. 7—16.
2. *Зайченко Н. Я.* Бібліометрика у реферативній базі даних "Україніка наукова" / Н. Я. Зайченко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф., 8—10 жовт. 2013 р., Київ. — Київ, 2013. — С. 338—340.
3. *Захарова В. І.* Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. / В. І. Захарова, Л. Я. Філіпова. — Київ : Центр учб. літ., 2013. — 336 с.
4. *Зимовченко В.* Книга: вчора і сьогодні / В. Зимовченко. — Режим доступу: <http://www.osvitata.com/osvita-ta-suspilstvo/kniga-vchora-i-sogodni.htm>. — Назва з екрана.
5. *Костенко М.* Бібліометричний аналіз потоку книг як напрям книгознавчих досліджень (на прикладі художньої літератури 2005—2006 рр.) / М. Костенко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Книгознавство, бібліотекознавство та інформ. Технології. — 2009. — Вип. 4. — С. 218—224.
6. *Котуков О. А.,* Пріоритети державної політики у сфері книговидавництва в Україні / О. А. Котуков, Т. В. Кузьякова. // Державне будівництво. — 2007. — № 1 (2). — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_1\(2\)](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_1(2)). — Назва з екрана.
7. *Погребняк І. О.* Українська видавничі справи як рушій розвитку української літератури / І. О. Погребняк. — Режим доступу: library-sumy.com/content/articles. — Назва з екрана.
8. *Сенченко М.* Проблеми Книжкової палати України і вітчизняного книговидавництва. — 2012 рік / М. Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 1. — С. 3—7.
9. *Сілкова Г. В.* Бібліометричні методи в системі наукового пізнання ринку художньої літератури України / Г. В. Сілкова, М. С. Костенко, О. В. Степанюк // Поліграфія і видавн. справа : міжвідом. наук. зб. / Укр. акад. друкарства. — Львів, 2007. — Вип. 4. — С. 49—55.

Проанализированы научные источники по вопросам печати за 2005—2014 гг., отраженные в РБД "Україніка наукова". Раскрыты особенности их видового распределения, тематического содержания и динамики поступлений. Выявлены приоритетные направления развития исследовательской работы в этой сфере. Внимание уделено возможностям и преимуществам использования реферативных баз данных при проведении библиометрических исследований. Дана информация об отечественных периодических и продолжающихся изданиях, отраженных в реферативных ресурсах НБУВ, которые наиболее активно освещают проблемы развития печати, издательской деятельности, прессы, книгоиздания и распространения печатной продукции.

Scientific sources on the issues of publishing for the period of 2005—2014, represented in the national abstract resources, have been analysed. The peculiarities of their aspectual distribution, thematic content and the dynamics of supply have been disclosed. The prior scientific directions of the research work development in this area have been revealed. Special attention has been paid to possibilities and advantages of use of abstract data bases during the realization of bibliometric researches. The information is given on the national periodical and prolonged publications reflected in the abstract resources of the VNLU (Vernadsky National Library of Ukraine) which the most actively highlight the problems of development of typography, publishing, press, book publishing and distribution of printed materials.

Надійшла до редакції 1 липня 2015 року